

IN MEMORIAM

(Dornán László felv.)

HERCEG JÁNOS
(1909. MÁJUS 11–1995. JANUÁR 29.)

KOSZORÚK HERCEG JÁNOS FEJFÁJÁRA

NEM DOBOK ÉS TROMBITÁK HANGJÁN

TOLDI ÉVA

Gazdag és teljes életet élt meg Herceg János, életműve pedig az egyetlen a vajdasági magyar irodalomban, amelynek volt ideje alakulni, kiteljesedni, lekerekedni. Méghozzá minden műfajban. A főműfaja, az elbeszélés mellett írt esszéket, visszaemlékezéseket, verseket, regényeket, kritikákat, szociográfiai és helytörténeti munkákat, riportokat. Az utóbbi időben éppen emlékezései jelentik írói munkásságának csúcspontját, melyekben mesteri módon örökítette meg kortársait, író barátait. Feledhetetlen számomra a Szirmai Károlyról szóló, amelyben nagy dioptriás szemüvegét, kockás zsebkendőjét meg örökös sopánkodását emlegeti. Sajátos műfajt teremtett ilyen jellegű írásaival Herceg János, melyek fő jellemzői között említhetjük, hogy nem volt éppen kíméletes, író társainak emberi gyengéit is felnagyította, gyakran a humor színeivel vonva be őket. Talán nem lennének kegyeletsértő, ha egészen az ő modorában azt mondanám: az élet – megáldotta-e, megverte-e – azzal, hogy kiváló emlékező és nekrológíró is lehetett.

Emberi alakját néhány ecsetvonással nyilván író társai vázolják majd fel. Én nem feltárulkozó, vallomások alkatként ismertem meg, életéről már főként kötetéből szereztem információkat, azonban mint minden jó író esetében, könyveiből kisugárzik személyisége is, mindenekelőtt választékossága és mindig kifinomult ízlése. Én a művészről szólok ezúttal is, aki szintén nem volt híján ezeknek a tulajdonságoknak. Méghozzá alkotásainak csupán egyik komponenséről. Herceg Jánost eddig többnyire elmarasztalták azért, mert műveiben nem nyilvánult meg direkt módon a társadalombírálat, pedig ő mindenkor tisztában volt a kö-

rülményekkel, amelyek között élt, s rendre lehetőséget is talált arra, hogy elmondja róluk a véleményét.

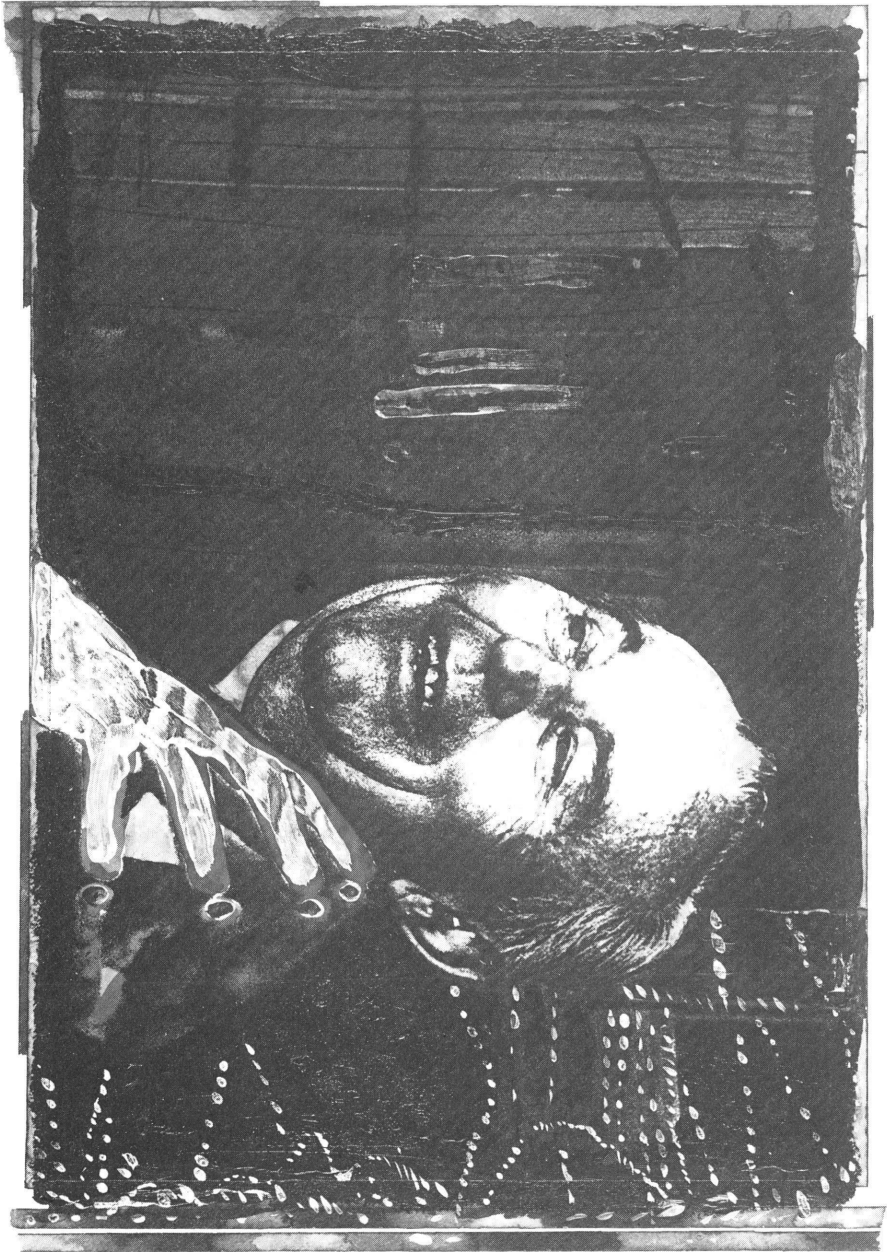
Nem a vajdasági élet és a vajdasági ember ábrázolójaként indult Herceg János. Pályájának kezdetén, amelyet jellemez címével első novellája is: *A bohóc szerelme*, a nagybetűs Emberről beszél, ifjúkorában aktivista-szürrealista szövegeket alkot, ám már igen korán, szinte spontán módon kifejezésre jut szociális érzékenysége. A redukált nyelvi eszközökkel létrehozott bolondnovellák mélyén rejtett társadalombírálat húzódik meg, amely abból adódik, hogy a főhős túlságosan naiv, de nem eszelős is egyúttal, nem képes alkalmazkodni a társadalmi viselkedési normákhoz, elvárásokhoz. S éppen az alkalmazkodásra való képtelenség kiváltotta konfliktusok mutatnak rá a „normális” emberek világának hátrányaira, negatívumaira, logikátlanságára, embertelen igazságtalanságára.

Továbbhaladva az időben *Változó világban* című szociográfiakötetére kell mutatnom, amelyben az uradalmi cselédsorban élő emberek lelki-világának nyomába szegődik, immár a második világháborút követő új világban. Pusztán a tényszerű, szikár leírás is involválja az életkörülmények feszültségének érzékelését. A hely és az alkalom nem teszi lehetővé, hogy részletesen kifejtsem ezt a kérdést, csak utalhatok a realista novellák világképére, különösen *Veron* című elbeszélésére, amely Herceg János *Édes Annája*, majd az *Anna búcsúja* című regényének nevében is beszédes Fehér Annájára, aki nem tudja elfogadni az új világréndművészekre kötelező szabályait, és öngyilkos lesz. S feltétlenül idekíváncozik az *Ég és föld* című művészregény is, amelyben a mesteri mikrorealista képek mögött a lírai próza ismervei szerint megalkotva egy kiterjedés nélküli pillanatot ábrázol, s éles fénybe állítva, ironikus-szatirikus eszközökkel mutatkoznak meg az ötvenes évekbeli irodalom és társadalom jelenségei. Hogy mást ne mondjak, itt van például Satanelli, a besúgó, és Gerard, az öreg bohóc, az író alteregója, akinek egyik bűne, hogy „nem mindig merte határozottan állítani, hogy a fekete nem fehér”. Utolsó két kisregénye pedig, az *Iketánia* és a *Gogoland* egyenesen orwelli eszközökkel van megrajzolva, az irónia és a groteszk szemüvegén keresztül láttatva mindazokat a fonákságokat, amelyekkel nap mint nap szembetalálkozott. Amikor nemrégiben könyvnyi tanulmányt írtam Herceg Jánosról, s életművének kutatásába kezdtem, magam is meglepődtem, hogy a *Gogoland* először 1977-ben jelent meg folytatásokban. Ismerve az akkori körülményeket, arra kellett rájönnöm, hogy az igazi író megtalálja a módját, hogy a legkényesebb kérdésekben is állást foglaljon,

hallassa a hangját. Mint ahogy legújabb kötetének, a tavaly megjelent, immár még szimbolikusabb, *Mulandóság* című kötetének darabjaiban jellegzetes kisvárosi hősei szívesen emlékeznek vissza ifjúságukra, s bár a múltidézészt nosztalgia és derű kíséri, az idő mégsem múlik nyomtalanul, felfedezhetjük a történelmi változások okozta traumákat is. A lélek mélyén még hozzá.

Mert művészi van megformálva Herceg János társadalombírálat, mindenkor, ízléssel és mértékkel. Nem dobok és trombiták hangja halatszik, hanem a lélek rezdüléseié. Amelyeket tudnia kellett meghallani, s nekünk is tudnunk kell írásaiból kihallani.

Mindig is csodáltam Herceg János munkakedvét, munkabírását, állandó jelenlétét, szellemi frissességét. *Emberson* című riportkötetében hosszú újságíróskodásának legjava termését gyűjtötte egybe 1977-ben. Mióta újraolvastam, nem tudok szabadulni egy gondolattól: „Ismer maga engem? – kérdezi Herceg a riportalanyától. – Már úgy gondolom, olvasott valamit tőlem? Mert akkor bizonyára nem tartana attól, hogy kellemetlen kérdésekkel akarom zavarba hozni. Meg sem írnék olyasmit, amivel árthatnék magának.” Eddig az idézet, amely Herceg János bölcsességét szemlélteti, hogy – ismétlem – nem dobok és trombiták hangján, vádaskodva és becsmérelve szólt, de mindig elmondta, amit akart, nem kerülte meg a problémákat. Bölcsességét, amellyel túl tudott élni nehéz korfordulókat. S nem hagyhatom említés nélkül optimizmusát sem, amellyel szembenézett az eseményekkel, a rá váró feladatokkal. Amellett hogy (idegen nyelvre lefordított köteteivel együtt) negyvenegy könyve gazdag, izgalmas, meglepetéseket tartogató terepe marad az irodalomtörténeti, irodalomesztétikai kutatásnak, a bölcsességére és optimizmusára továbbra is szükségünk van, mert ezeket igen ritkán tapasztaljuk napjainkban. Érdemes újraolvasnunk, elolvasnunk őket!

Maurits Ferenc: Hommage á Herceg János